

**YÜZ: 1981 VE SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM ROMANLARI BAĞLAMINDA 12
EYLÜL SONRASI GERÇEKÇİ ROMANA BİR BAKIŞ**

Fethi DEMİR*

ÖZET

Siyaset, ekonomi, teknoloji, basın, kültür, sanat ve edebiyat başta olmak üzere birçok kurumun ve olgunun köklü değişimlere uğradığı bir dönemin başlangıcı olan 12 Eylül darbesi, toplumcu gerçekçi romanın alanını daralttığı gibi bu tür romana olan güveni de sarsar. Bireyci ve biçimci roman anlayışlarının öne çıktığı bu dönemde, gerçekçi roman anlayışında ısrar eden yazarlar ise zor koşullarda da olsa eser vermeye devam eder. Bu bağlamda Mehmet Eroğlu, *Yüz:1981* romanıyla postmodern ve biçimci anlayışların yükselişe geçtiği 1980 sonrası Türk romanında, klasik sayılabilecek bir toplumcu gerçekçi anlayışla 12 Eylül darbesini eleştirir. Latife Tekin ise *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanında toplumsal gerçekliği, fantastik, masalsi ve renkli bir atmosferden yansıtır ve böylece 'büyülü gerçeklik' olarak kabul edilen roman anlayışının Türk edebiyatındaki avangart bir örneğini verdiği gibi gerçekçi roman anlayışına yeni ufuklar, yeni anlatım yolları açar.

Anahtar Kelimeler: Toplumcu gerçekçilik, büyümlü gerçekçilik, *Yüz:1981*, *Sevgili Arsız Ölüm*, 12 Eylül Darbesi.

**A View of Realist Novel after 12 September in the Context of *Yüz: 1981* and
Sevgili Arsız Ölüm Novels**

ABSTRACT

12 September attack, which is the beginning of a period that many of foundations and phenomenon undergo radical changes especially in policies, economy, technology, media, culture, art and literature, restricts field of socialist realist novel and shakes the confidence of such novels, as well. At this period coming the individualist and formal novel conceptions into prominence, the authors, insisting on realist novel concept, go on producing works even if they are in different lanes. In this respect, Mehmet Eroğlu criticizes 12 September attack in Turkish novel which postmodern and formal concepts on the rise after 1980, by his *Yüz: 1981* novel with a socialist realist concept which can be seen as classic. Latife Tekin reflects socialist reality in a fantastic, legendary and colorful atmosphere, so she gives an avant-garde example of the novel which is known as 'magical reality' in Turkish Literature and she leads up to new scopes and new narrative approaches to realist novel concept.

Key Words: Socialist realism, magical realism, *Yüz:1981*, *Sevgili Arsız Ölüm*, 12 September Beat.

* Öğ. Gör., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş Meslek Yüksekokulu.

Yüz: 1981 Ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış

GİRİŞ

12 Eylül darbesi, siyasetten günlük yaşama, kültürden edebiyata kadar birçok alanda toplumu derinden etkilemiştir. Kendinden önceki siyasi ve toplumsal süreçlerden farklı bir dönemin başlangıcı olan 12 Eylül darbesi, yeni bir dünya görüşü, yeni bir toplumsal düzen, yeni bir yaşam anlayışı önermesi bakımından büyük bir değişimin ve dönüşümün başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Bu sebeple üzerinde ciddiyetle durulması; siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yansımalarının dikkatle incelenmesi gerekir.

12 Eylül darbesi her şeyden önce siyasi bir olaydır ve faileri tarafından toplumun içine sürüklendiği sağ-sol çatışmasını sona erdirerek, ülkeyi anarşi ortamından kurtarmak amacıyla yapıldığı iddia edilmiştir. Fakat iddiaların aksine 12 Eylül darbesi hem uygulanma süreci hem de darbe sonrası oluşturulan atmosfer bağlamında değerlendirildiğinde birçok yansıması olan, oldukça girift ve çok yönlü bir olaydır. Nitekim kimi aydınlara göre 12 Eylül darbesi, hem 61 İhtilali’nde olduğu gibi sağ aydın üzerinde hem de 12 Mart muhtırasında olduğu gibi sol aydın üzerinde aynı anda baskı kuran bir anlayışı temsil eder. (Emre, 2004: 247) Daha kabul gören bir yaklaşıma göre ise 12 Eylül darbesinin amacı “yalnızca solun elini kolunu bağlamak, toplumu yıldırma değil, aynı zamanda topluma yeni değerler içeren bir dünya görüşü aşılıyarak sol ideolojiyi temelden çökertmekti(r).” (Moran, 2004: 49) Sebebi ne olursa olsun sonuçta birçok kişi cezaevine girer, baskı ve işkencelere maruz kalır, farklı siyasi fikirlerden birçok kişi kovuşturmalara uğrar. Bu bağlamda 12 Eylül darbesi, günlük yaşamı kökünden sarsar; siyaset başta olmak üzere toplumsal kurumları yeniden tanzim eder ve darbe öncesi dönemde siyasallaşan toplumu politikadan uzaklaştırır.

Toplumun politikadan uzaklaştırılması, beraberinde bir dizi yeni sorun getirir. Yeni toplumsal düzeni belirleyen kapitalist-liberal politikaların da etkisiyle tüketime dayalı, maddi değerleri önceleyen, apolitik, popüler ve yüzeysel olana meyilli bir yaşam anlayışı öne çıkar. Böylece insanlar, “(m)eta ekonomisinin yaygınlaştıkça onlara yitirttiği insansal her değeri, meta ekonomisinin dayanağı olan tüketim ideolojisini benimseyerek (...) kendisini temel insani değerlerden yoksunlaştıran bir sürecin gönüllü ve doymaz yandaşı olup çıkararak bulabileceği umuduna kapıl(ır).” (Tezcan, 1999: 158) Geniş toplumsal kesimleri etkileyen bu atmosferin neticesinde, siyasi kutuplaşmaların yerini ara tonlara bıraktığı, siyasi ve düşünsel çatışmaların bireysel çıkar ilişkilerine dönüştüğü, toplumsal düşüncenin itibardan düştüğü, esnek ve popüler bir siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılanma, yaşamın her alanına egemen olur.

EYLÜL SONRASI ROMAN

Edebiyat ve toplum ilişkisi hiçbir dönemde yadsınmamış, sürekli anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. (Atken, 1999: 162) Özellikle toplumu kökten değiştiren büyük siyasi, ekonomik ve kültürel olayların edebiyata yansması, edebiyatçılar başta olmak üzere sosyal bilimlerin değişik şubelerinde çalışan araştırmacıların her zaman ilgisini çekmiştir. Bu sebeple Türkiye toplumunu kökten sarsan 12 Eylül darbesi ve darbe sonrası süreç de kaçınılmaz olarak edebiyata ve romana yansır. (Demir, 2009: 49) 12 Eylül darbesinin ardından bireysellik, toplumcu bir bakış açısını yansıtan 12 Mart dönemi roman anlayışının yerini almaya başlar. Çünkü bu dönemde yazarın toplumsal sorunlara eğilmesi güçleştiği gibi dış dünyayı, toplumu yansıtmak ve bunun için toplumcu gerçekçi yöntemler kullanmak anlayışı da itibardan düşmüştür. (Moran, 2004: 53) Böylece, 12 Mart döneminin bireysel tükeniş fakat kolektif iradeyle şekillenen ortamı toplumcu bir romanının üretilmesine imkân vermişken; bireysel mücadele fakat kolektif tükenişe dayanan 12 Eylül darbesi, toplumcu bir romanın yeşermesini sağlayacak koşulları ortadan kaldırır. (Kahraman, 2009: 139)

12 Eylül darbesiyle birlikte roman sadece ele aldığı konular ve bu konulara yaklaşım tarzı açısından değişmez. Aynı zamanda, romanın biçimsel özellikleri de değişir. Darbenin yol açtığı sosyo-politik değişimler, edebiyatta biçimci eğilimlerin artmasına neden olur. Dünya genelinde Marksist devlet sistemlerinde gözlemlenen çöküş belirtileri edebiyatta biçimci eğilimlerin ön plana çıkmasını körükler. (Ecevit, 2004: 89) Öte yandan Batı edebiyatında görülen bireyci ve biçimci gelişmeler, yoğun çevirilerle 1980 sonrası Türk edebiyatında yoğun bir ilgi görür.

Darbe sonrası dönemde yazar-yayıncı-okur ilişkileri de köklü bir değişime uğrar. Örneğin, edebiyat yayıncılığı büyük ölçüde medya kuruluşlarının egemenliğine girer. Reklam sektörünün gelişmesi, medyanın toplum yaşamında belirleyici konuma gelmesi bu süreci daha da kronikleştirir. Artık yazarlar, edebi ve sanatsal değerinin yanı sıra “çok satmak”, “popüler olmak” gibi piyasa beklentilerini de göz önünde bulundurmaya zorunda kalır. Böylece tüketime dayalı, popüler, yüzeysel, gerçeklikten kaçınan, toplumsal sorunlardan uzak duran, fantastik ve mistik öğelerin çoklukla işlendiği, anlamın geri plana itildiği, tarihsel olana sığınma eğiliminin öncelendiği bir roman anlayışı yükselişe geçer.

Yüz: 1981 Ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış

İşte bu noktada 12 Eylül sonrası dönemin egemen roman anlayışına daha mesafeli duran, gerçekçi romanı farklı biçimlerde de olsa sürdürmeye çalışan romancıların varlığını da göz ardı etmemek gerekir. Özellikle Mehmet Eroğlu'nun 1980 sonrası gelişen toplumsal süreci eleştirmek için kaleme aldığı modern bir hicivname olan *Yüz:1981* adlı eseriyle; 1950-80 arası dönemi büyümlü-gerçekçi bir perspektiften değerlendiren Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm* adlı eseri bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu sebeple, hem 12 Eylül öncesi ve sonrası oluşan toplumsal, siyasi, sosyal ve kültürel atmosferin izlerini sürmek hem de 12 Eylül sonrası dönemde gerçekçi roman anlayışının hangi kanaldan ilerlediğini tespit edebilmek için *Yüz:1981* ile *Sevgili Arsız Ölüm*'ü değerlendirmeyi uygun gördük.

MODERN BİR 12 EYLÜL HİCİVNAMESİ: YÜZ:1981

12 Eylül darbesini ve darbe sonrası ortaya çıkan siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik durumu toplumcu gerçekçi bir noktadan eleştiren romanların başında Mehmet Eroğlu'nun modern bir hicivname olarak değerlendirebileceğimiz *Yüz:1981** adlı romanı gelir. İlk beş romanında 12 Mart döneminin solcu eylemci kişilerini anlatının odağına yerleştiren Eroğlu, *Yüz: 1981* adlı altıncı romanında, 12 Eylül darbesiyle ortaya çıkan yeni toplumsal süreci -darbeyle olan bağına da teşhir ederek- anlatır.

Yüz:1981 romanında esas olarak ismi belli olmayan, günübürlük yaşayan, tek yeteneği para kazanmak olan, âşık olmayı beceremeyen, birlikte olduğu kadınlara sıradanlık hastalığı bulaştıran, bencil, sıradan bir anti-kahramanın etrafında gelişen olaylar anlatılır. Başka bir ifadeyle roman, kendi hayatı başta olmak üzere hiçbir hayatın başrolünü oynamaya kalkışmayan, isimsiz bir anti-kahramanın âşık olmayı öğrenmesi ve âşık olduğundaysa gerçek yüzünü keşfetmesini anlatır. Fakat bu bireysel anti-kahraman hikâyesi, esas itibarıyla toplumsal bir durumun izdüşümüdür ve Eroğlu, isimsiz ve kimliksiz bıraktığı anti-kahramanı aracılığıyla 12 Eylül sonrasının eleştirisini yapar.

Roman, okurun 12 Eylül sonrası dönemi sorgulamaya davet edildiği "Ben/Siz" adını taşıyan giriş bölümüyle başlar. Eroğlu, romanın daha giriş bölümünde okura, "(s)uçsuzum; tıpkı sizler gibi. Suçluysam bile, unutmayın, en çok sizinki kadardır bu." (s.VII) diye seslenerek, onu anlatının içine çekmeye çalışır. Aslında bu çağrı, bir taraftan okurun metni daha dikkatli okumasını

* Eroğlu, M. (2000). *Yüz:1981*. İstanbul: Everest Yayınları, 4. Basım (Makaledeki alıntılar romanın bu baskısındanadır.)

Fethi DEMİR

amaçlarken öte taraftan okura, bir parçası olduğu 12 Eylül sonrası dönemi değerlendirirken özeleştiriyi yapmayı da unutmamasını hatırlatır. Okur da kimliksiz, isimsiz ve çehresiz bırakılan anti-kahramanla rahatlıkla özdeşleşebilir, onun yerine kendini kolayca koyabilir ve böylece hem kendi özeleştirisini hem de 12 Eylül sonrası dönemin eleştirisini yapabilir.

Eroğlu'nun bilinçli bir biçimde isimsiz bıraktığı anti-kahraman etrafında ilerleyen romanda, 12 Eylül'e ilişkin eleştiriler de onun yaşamöyküsü bağlamında sunulur. "Önce Osmanlı, sonra bir Cumhuriyet paşasının oğlu, parlak ama meteliksiz bir hariciyecisi olan" (s.25) babasını erken yaşta kaybeden anti-kahraman, problemleri bir çocukluk geçirir. Annesi yeniden evlenir, o da zengin bir tüccar olan üvey babasının yanında fazla kalamaz ve yatılı okula gider. İronik bir biçimde felsefe bölümünde okur ve askerliğini 1981 yılında, sıkıyönetim döneminde "güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayan bir merkezde" (s.29) tamamlar. Askerliği sırasında birçok baskına katılır, trajik olaylara tanıklık eder. (s.106) Bu süreçte yaşananlara müdahil olması, birçok acıya, işkenceye ve zulme iştirak etmesi, ona sıradanlık hastalığını bulaştırır. Nitekim ilişkiye girdiği her kadına ölüm getiren sıradanlık hastalığı, esas itibarıyla toplumsal bir hastalıktır ve 12 Eylül askeri darbesine tavır almayan toplumun tavrının fantastik öğelerle eleştirisini içerir.

Sıradanlık hastalığının bilincinde olmayan anti-kahraman, "para alıp satarak, borsada yatırım yaparak, daha çok da fırsat avlayarak" (s.96) yaşar. Kısa yoldan zengin olma, çalışıp üretmeden kazanma, başkalarının ekonomik zayıflıklarından yararlanma, kamuoyunu manipüle ederek menfaat sağlamak gibi meşru olmayan yolları mubah görür. Anti-kahraman, 1980 sonrası dönemin egemen yaşam anlayışına denk düşen bu tutumunu bazen o kadar ileriye götürür ki aşkı, aile bağlarını hatta mekânları bile maddi getirileri bağlamında değerlendirir. Nitekim yıllarca yaşadığı evi şöyle algılar:

"Zenginliği bu evde düşlemiş, bu evde planlamış ve amacıma bu evde ulaşmıştım. Bu manzaralı, geniş, ancak eski evin her köşesi – parayla ilgili – hayaller kurabildiğim tek yerdi. Yani bu evi terk etmek, bir anlamda zenginlikten vazgeçmekle eşanlamlıydı benim için." (s. 19)

Parayı yaşamının merkezine yerleştiren anti-kahramanın 1980 sonrası egemen insan tipolojisiyle uyumlu bir diğer özelliği de apolitikliğidir. Nitekim, düşünsel anlamda bir sığılık içindedir ve bu durum onu apolitik, vicdansız, kendinden başkasını düşünmeyen bir kişi haline getirmiştir. Her şeye tanıktır; ancak konuşmaz. Aslında tanıktan çok seyircidir; kenara çekilip sadece seyrederek ve hayatı boyunca hiç 'taraf' olmamıştır. (s.172) Örneğin, belirli bir ideolojik fikri yoktur, insanların sağcı ya da solcu olması,

Yüz: 1981 Ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış

onu ilgilendirmez. (s.162) Gazetelerin sadece ekonomi sayfalarına bakar, Susurluk kazası, Bosna'daki olaylar, kamuoyunda Cumartesi anneleri olarak bilinen kayıp yakınlarının gösterileri gibi 1990'lı yılların önemli politik olaylarını umursamaz. (s.240) Romanda daha belirgin bir biçimde işlenen ve 1980 sonrası dönemin en önemli politik olaylarının başında gelen Kürt sorunu da -metaforik bir biçimde içinde yaşamasına rağmen- anti-kahramanının algı dünyasının dışındadır. Zira oturduğu apartman Türkiye'yi sembolize etmektedir ve "Güney Kanadı'ndaki Sorun" da Kürt sorununun romandaki karşılığıdır. (s.19) Bir sürü kavga, çatışma, ölüm ve gerilim sürüp giderken anti-kahraman tüm bu yaşananlardan uzak durmaya çalışır.

Eroğlu'nun 1980 sonrası döneme ilişkin anti-kahraman bağlamında dile getirdiği bir diğer eleştiri de aşkın yozlaşarak, günübürlük ilişkilere dönüşmesi ve maddi çıkara indirgenmesidir. Nitekim; anti-kahraman, roman boyunca yer yer pornografik bir anlatımla sunulan günübürlük ilişkiler yaşar. Kadınları sadece cinsel birliktelik yaşayacağı ve maddi konuları konuşacağı bir obje olarak algılar. (s.245) Bir türlü aşık olmayı beceremeyen anti-kahraman, acı çekmeyi bir nevi hastalık gibi görür ve hayatı boyunca hiçbir güçlü duygu ve düşünce edinemediği gibi çaba, emek ve sabır isteyen bu tür duygu ve düşüncelerden kaçınır. Romanın kurgusuna yön veren ana metafor da kahramanının bir türlü aşık olamamasıdır.

İsimsiz anti-kahramanın sıradanlıktan kaynaklanan ve birlikte olduğu kadınlara ölüm bulaştıran fantastik hastalığının bilincine varma süreci, yukarıda da belirtildiği gibi, romanın esas kurgusunu oluşturur. Hayatını altüst edecek bu sırrı süreç içerisinde bilince çıkararak anti-kahraman, yüzünün, onu başkalarından gizleyen, olağanüstü değişme yeteneğine sahip bir yönü olduğunu hisseder. Değişime uğrayan yüzü, onu geçmişte birlikte olduğu, 25 yaşındaki üç kadını birbirine bağlayan gizemli bağ üzerine düşünmeye iter. Çünkü kahramanının yüzü kendisine âşık olan kadınlara ölüm bulaştırmaktadır. Hüznü nedeniyle sarıyı uygun gördüğü Duygu, berrak neşesi için maviyi yakıştırdığı Sevda, yaşama sevinci edinememiş, kasvetli ve bükülmeyen, hep düz kalmış, akıldışı bir gökkuşağına benzettiği Işık, hep onun yüzünden bulaşan bir hastalık sebebiyle ölmüşlerdir. Masumiyeti sebebiyle beyaz rengiyle tanımladığı Ferda ise ona âşık olmuştur ve o da ölüme yaklaşmaktadır. Ferda'nın kurtulmasının tek çaresi ona âşık olmasıdır. (s.298) Bu sırada yaşamını toplumsal mücadeleye adanmış, felsefeci Tahir Bey'in kendisi hakkında yazdıklarından yüzünün kendisine âşık olan kadınlara ölüm bulaştırmasının sebebinin sıradanlık olduğunu öğrenir:

Fethi DEMİR

“Yaşam gerçeklere arkasını döner, merhameti ve aşkı unuttur, geleceğe gözünü kapar ve kendini aşmaya çalışmaz, sadece varlığını korumak haline dönüşürse, ölümcül bir zehirle çürür. Sıradanlıkla...” (s.418)

Felsefeci Tahir Bey’in bu tespitleri elbette bireysel bir kişilik çözümlemesinin sınırlarını aşarak toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda evrensel ve felsefi hesaplasmaya dönüşür. İsimsiz anti-kahramanın “1981’de bir gün, bilmediğim bir şey olmuş, yüzümden bir yılanın derisi gibi soyulan ikinci yüzüm, asıl yüzümün kopyası doğmuştu” (s. 183) dediği şey, darbeyle birlikte tüm topluma bulaşıcı bir hastalık gibi yayılan sıradanlığı imler. Özelde Felsefeci Tahir Bey’in genel de Eroğlu’nun altını çizmek istediği esas olarak budur. Zira, olaylar ilerledikçe 12 Eylül sonrası dönemin hayat ve insan tipinin belirgin bir resmi ortaya çıkar; toplumsal vicdanın sığılaştığı, insani değerlerin yerini bencilliğin aldığı, insanların kendilerini sevmekten başka bir şeye dayanmayan hayat tarzı gözler önüne serilir. (Ulusoy, 2000) Çünkü *Yüz:1981*; 12 Eylül sonrasına ait bir romandır ve Eroğlu, aslında bireysel değil toplumsal bir sıradanlaşmanın altını çizmeye çalışırken, bu sıradanlaşmanın suçunun sadece romanın kahramanında değil tüm toplumda olduğunu anlatmaya çalışır. (Aşçı, 2000: 5)

Romanın sonunda Ferda’ya âşık olmakla olmamak arasında bocalayan anti-kahraman, bilincinin yarı açık-yarı kapalı olduğunu söyleyerek (s.427) bir bakıma âşık olabileceğine, merhameti, sabrı ve sevgiyi öğrenebileceğine dair bir ışık yakmayı da ihmal etmez. Nitekim, romanda 1980 sonrası döneme ilişkin eleştiriler sıralanırken “(t)am doğmanın eşliğindeki gibi” (s.428) bir ruh halinden de bahsedilir. Bu ruh hali, karanlığın en koyu noktasından tekrar aydınlığa yönelecek bir ivmeyi işaret ederek Eroğlu’nun toplumcu gerçekçi bakış açısının tamamlanmasını sağlar. Çünkü Eroğlu, sadece durum tespiti yapmakla ve mevcut sorunların nedenlerini irdelemekle kalmaz; aynı zamanda geleceğe dair umutlu bir perspektif de önerir.

Roman yazmanın bir tavır almak olduğuna inanan Eroğlu, yakın siyasal geçmişi sadece tanık olarak değil romancı kimliğiyle de sorgulayan, unutturmamaya çalışan bir yazardır. “Ortalık, ekseninde insanın bulunmadığı, insanın araştırılmadığı, toplumsal dinamiğin odağında yer alan kentlerdeki dramların, çatışmaların göz ardı edildiği apolitik romanların istilasına uğramıştı” (Hızlan, 2000) tespitinden yola çıkan Eroğlu, *Yüz:1981*’i yazmasının gerisinde, bu tür romanlara karşı durma isteğinin belirleyici olduğunu belirtir. Gerçek edebiyatın, bireyin acı anlarını özümseyerek kişiliğini oluşturma safhasında imkân dâhiline girdiğini; edebiyatın son zamanlarda bir oyun, masal anlatma, eğlendirme veya ödül peşinde koşmaya dönüştüğünü ileri süren yazar,

Yüz: 1981 Ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış

Yüz:1981'in en azından insanla, insanlık durumlarıyla yüzleşmeye kararlı bir roman olduğunun altını çizer.

Sonuçta isimsiz anti-kahramanın, okura tıpkı romanın başında olduğu gibi “(b)en suçsuzum. Eğer suçluysam bile, unutmayın, en çok sizinki kadardır bu”(s. 428) biçiminde seslenmesiyle biten *Yüz:1981*, 1980 sonrası dönemin modern bir hicivnamesi olarak okunabilir. Postmodern ve biçimci roman anlayışlarının yükselişe geçtiği 1980 sonrası Türk romanında, toplumcu gerçekçi roman anlayışını ısrarla sürdüren Mehmet Eroğlu'nun *Yüz:1981* adlı romanı, bu türde kaleme alınmış eserler arasında önemli bir yerde durur. Çünkü gerek edebiyat içi gerekse edebiyat dışı (siyasi, ekonomik, kültürel, psikolojik vb.) sebeplerden ötürü toplumcu gerçekçi edebiyat üretmenin oldukça zor olduğu bir dönemde, Eroğlu, bir dönemin eleştirisini toplumcu gerçekçi bir perspektiften kotarmayı başarır.

BÜYÜLÜ GERÇEKÇİ BİR TÜRKİYE HİKÂYESİ: SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM

12 Eylül askeri darbesinin hemen akabinde, 1983 yılında yayımlanan *Sevgili Arsız Ölüm**, Latife Tekin'in ilk romanıdır. Kimi eleştirmenler tarafından Türk romanına yeni bir soluk getirdiği iddia edilerek övülen, kimi eleştirmenler tarafından ise fantastik ve masalsı unsurların çokça kullanılması gerekçesiyle eleştirilen (Moran, 2004: 75) *Sevgili Arsız Ölüm*, gerçekçilik ilkesinin determinist ve Batılı bir bakış açısıyla algılandığı egemen roman anlayışından oldukça farklı bir yerde durur. Özellikle 1950'li yıllardan 1980'nin arifesine kadar uzanan süreci geleneksel, yerel ve tarihi motiflerle harmanlayarak anlatan *Sevgili Arsız Ölüm*'ün gerçekçilik anlayışının üzerinde durulması, toplumcu gerçekçi anlayışa katkılarının değerlendirilmesi gerekir. Nitekim Murat Belge'nin ifadesiyle “ormanın, içinden görülmesinin romanı” (Belge, 1998: 241) olan *Sevgili Arsız Ölüm*, Türkiye toplumunun gerçekliğine içeriden bakar ve bu anlamda Türkiye gerçekliğini, gerçekçi olma iddiası taşıyan birçok romandan daha fazla yansıtır. Türkiye'nin 1950-80 arasında yaşadığı toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi değişimi tarihi, masalsı, folklorik ve geleneksel değerlerle iç içe veren roman, büyümlü gerçekçi bir Türkiye hikâyesi olarak okunabilir.

* Tekin, L. (2005). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım (Makaledeki alıntılar romanın bu baskısındanır.)

Fethi DEMİR

Sevgili Arsız Ölüm, yüzeysel anlamda destan, masal, efsane, mit gibi fantastik unsurların zaman ve mekân olgusunu muğlâklaştırdığı, olaylar arasındaki neden-sonuç bağlarını sildiği, roman kişilerinin olağanüstü özelliklere sahip olduğu bir romandır. Oysa bu büyülü, fantastik atmosfere biraz dikkatli bakıldığında Huvat ile Atiye'nin ve çocukları Dirmit, Halit, Seyit, Nuğber ve Mahmut'un köyden kente uzanan hayatlarının Türkiye'nin 1960'larda yoğun biçimde yaşadığı köyden kente göç olgusuyla örtüşen hikâyesi çıkar. Esas olarak iki bölümden oluşan romanın ilk bölümünde, herhangi bir Anadolu köyünde karşılaşabileceğimiz sıradan, yoksul bir köylü ailesinin köydeki yaşamına; ikinci bölümde ise aynı ailenin kente taşınması ve kentin yoksul mahallelerindeki yaşama mücadelesine projeksiyon tutulur. Bir taraftan 1960'ların siyasi, kültürel ve ekonomik atmosferinin taşraya yansımalarını anlatan Tekin, öte taraftan köylü toplumun maddi ve manevi birikiminden de yararlanmayı ihmal etmez. Bu senteze ulaşırken de Anadolu köylüsünün ezilmişliğini, sınıfsal bir eğilimle anlatmak gibi güdümlü bir amaçtan yola çıkan siyasal renkli bir roman anlayışının (Ecevit, 2006: 44) kalıplarını aşar. Zira Tekin, romanını zengin-fakir, ağa-köylü çatışması gibi klasik köy romanlarındaki kalıplar üzerine kurmak yerine köy gerçekliğini; kültürüyle, mizahıyla, inanışlarıyla, kimi zaman ironik kimi zaman trajik anlatımla ortaya koymaya çalışır.

Romanın ilk bölümünde Aktaş ailesinin Alacüvek köyündeki yaşamı anlatılır. Efsaneler, masallar ve mitlerle dolu; gerçekle düşün harmanlandığı, cinlerin, perilerin insanlarla kol kola gezdiği bu bölümde genel anlamda köy gerçeği, köylünün yaşama ve düşünme biçimine uygun bir biçimde gözler önüne serilir. Roman, köyün kente açılan yenilikçi yüzünü temsil eden Huvat Aktaş'ın köye dönmesiyle başlar. Bir masal kahramanı gibi arada bir ortadan kaybolan, sonra da birdenbire geri dönen Huvat, her seferinde köylüyü şaşırtan bir sürü yeniliği, icadı da beraberinde getirir. Otobüs, soba, radyo, su tulumbası başta olmak üzere birçok aracı köylüye tanıtır. Köylüler yabancı oldukları bu icatlara kendi muhayyilelerine uygun tepkiler verirler. Sobanın yararını bir türlü anlamak istemezler; "konuşan kutu" adını verdikleri radyonun sırrını bir türlü çözemezler, birçoğu yemeden içmeden kesilir, hamile kadınlar çocuklarını düşürür.(s.8) Mizahi bir üslubun egemen olduğu bu masalsi atmosfer içerisinde dönemin siyasi, sosyal kültürel gerçekliği de unutulmaz. Huvat'ın köye getirdiği yenilikler, köylünün yabancı olduğu icatlarla tanışması, köyün adını değiştirme çabası, köyün etrafında başlayan maden arama girişimleri, şekerpancarı ekiminin teşvik edilmesi, okul ve yol yapımı, yeni gelen öğretmenin başlattığı eğitim seferberliği, kente çalışmaya gidip dönmeyen köylüler vb. birçok olay,

Yüz: 1981 Ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış

1960'lar Türkiye'sinin bir panoramasını verir. Nitekim köylülerin kentli icatlarla, değerlerle ve nesnelere tanışması, ulaşım araçlarının ve yolların gelişmesi sonucunda köyden kente göç kolaylaşır ve "Alacüveklilerin yarısından çoğu şehir toprağına ayak bas(ar). Kimi kaloriferci, kimi boyacı, kimi badanacı ol(ur). Huvat dışında hiçbir köye geri dönme(z)." (s.11)

Huvat'ın köylünün yaşamını sarsan en önemli davranışı ise Atiye ile evlenmesidir. Atiye'nin köye gelmesi, köylüyü Huvat'ın getirdiği icatlardan daha fazla etkiler. Alışık olmadıkları bir kadın tipiyle karşılaşan köylüler, "yüzü alev alev yanan, başı kıcı açık, süt gibi beyaz bir kadın" (s.8) olarak betimledikleri Atiye'den uzak durur, Atiye'yi cinli, tılsımlı diye dışlarlar. Fakat Atiye bir süre sonra kendini köylüye kabul ettirir ve birçok kadını etkileyen önemli bir figür haline gelir ki bu durum sosyolojik anlamda kadın-erkek ilişkilerindeki değişimin taşraya yansımalarıdır. Nitekim ardı ardına Nuğber, Halit, Seyit, Dirmit'i ve Mahmut'u doğurması ile itibar kazanan Atiye, köyde farklı bir kadın imajını temsil eder. Okuma yazma bilir, kızlarını okutur, kocasının ardından değil yanında yürür, ona duyduğu sevgiyi türkölere dökmeye çekinmez. (s.10) Yine köylünün mistik ve geleneksel dağarcığını da edinen Atiye, fallara bakar, meleklerle konuşur, gâipten sesler duyar. Bu özellikleri çevresindekileri şaşırttığı gibi ona karşı hem saygı hem de bir çekinme duygusu oluşturur. Hatta Huvat bile "Atiye'nin dikiş dikmeyi, okuyup yazmayı nerde öğrendiğini düşünün düşünün bir hal ol(ur). İçine bir şüphe otur(ur). Son son ortalığa bir şırınga icat edip iğne vurmaya kalkmasını, karısının aklına şeytan aklı karışmasına bağla(r)." (s. 32)

Romanın köyde geçen ilk bölümünde köyün yarı meczup, Don Kişotvari yenilikçisi Huvat ile Gabriel Garcia Marquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık* romanındaki Ursula karakterine benzeyen Atiye'nin evlilikleri ve bu evlilikten doğan çocukları etrafında 1960'lı yıllar taşrasının panoraması sunulur. Köydeki günlük yaşam, doğa olayları, insan ilişkileri vb. unsurlar masalsı, mistik ve büyülü gerçekçi bir anlatımla verildikten sonra, 1960'lı yıllarda yoğunlaşan köyden kente göç olgusuna koşut olarak Aktaş ailesi de şehre taşınır. (s.64)

Romanın ikinci bölümü, Huvat ve Atiye'nin çocuklarını, eşyalarını ve en önemlisi geleneklerini ve yaşama biçimlerini de alarak kente taşınmalarıyla başlar. Kentin gecekondu mahallelerinden birine yerleşen aile, köylülükle kentlilik arasına sıkışan diğer birçok aile gibi kimlik ve kültür çatışması yaşar. Bu noktada Latife Tekin, otobiyografisinden izler taşıyan Dirmit karakterini öne çıkarır ve köyden kente göçün yarattığı toplumsal, kültürel, siyasi, sosyal ve ekonomik değişimin izlerini bir genç kızın bireysel gelişim süreciyle bağıntılı olarak anlatır.

Fethi DEMİR

Aktaş ailesinin küçük kızı Dirmit'in asiliği, kendi kalıplarını kırma çabası, içinde bulunduğu ortamla sürekli çatışması romanın gerçekçi yönünü beseleyen temel motiflerden biridir. Dirmit'in yaşam hikâyesi de tıpkı Huvat'ın ve Atiye'ninki gibi büyümlü gerçekçi bir üslupla anlatılır. Köydeyken okula giden tek kız çocuğu olan Dirmit, çeşitli doğa unsurlarıyla konuşur, Kışner Oğlan'ın peşine düşer, küllük cini kolundan tuttuğu gibi onu kamyona fırlatır. (s.63) Komünist ya da uçak kılığına giren cinlerle dolu bir ortamda yaşayan Dirmit'in hem kendi davranışlarından hem de doğumundan itibaren çevresinden ona karşı yaklaşımlardan, ileride kalıplarını kıracak, bulunduğu koşulları sorgulayacak bir kişi olacağına dair işaretler verilir. (s.25)

Dirmit, ailesinin şehre taşınmasıyla; kalıplarını kırmaya, bireysel gelişimini sürdürmeye uygun bir ortama kavuşur. Doğumundan itibaren inatçılığı, farklılığı, olağanüstü özellikleriyle destan kahramanlarını anımsatan Dirmit, kente geldikten sonra bilinçlenmeye, yaşamı sorgulamaya, okumaya ve araştırmaya başlar. Fakat tüm bunları yaparken çocukluğundan beri taşıdığı doğaüstü özellikleri devam eder. Dirmit bu açıdan değerlendirildiğinde, kendi değerlerini koruyarak, geçmişini ve kendisini var eden değerleri yadsımadan bilinçlenmeye başlayan bir kişidir. Nitekim “(h)er gün akşam eve karnında bir kitapla gel(ir). Derken ayakları yerden kesil(ir). Cam ayakkabılı, upuzun saçlı kızların, şövalyelerin, şeytan adalarının, define avcılarının, Gotların, vizigotların, kırmızı yeşil okların, cadı kraliçelerin dünyasına gir(er).” (s. 83)

Yüreğinin sesini dinleyen (s.155) Dirmit, daha çok okuyarak, sorarak, çevresindekileri sorgulayarak muhalif, solcu ve feminist bir kimlik edinir. Örneğin (k)endi kızlığından sonra, Mahmut'un erkekliğinin yoklanması Dirmit'in kafasında olmadık düşüncelere yol aç(ar). Kendisinden iki yaş küçük kardeşinin kadına gitmesini niye ben de erkeğe gitmiyorum diye kafasına tak(ar).” (s.180) Siyasi gösterilere katılmaya, sınıf farklılığına dair gözlemler yapmaya, şiir yazmaya, kitap okumaya verir kendini. Romanın sonunda ailesini bir arada tutmaya çalışan Atiye'nin ölmesi ile Dirmit'in bilinçlenme süreci tamamlanır ve deyim yerindeyse roman Dirmit'in yeni bir bilinç edinmesiyle biter (Moran, 2004: 83):

“Sevincini yenemedi. Annesinin öte dünyanın altını üstüne getirdiğini evdekilere söyledi. Söyler söylemez Dirmit'e küçük kara nokta oynamak yasaklandı. Huvat onun annesinin ruhunun ardından aklını uçuracağına dair bir yeminle parmağını ıslatıp duvara çaldı. Dirmit dişlerini sıkıp hırsıyla duvardaki ıslaklığa baktı. Baktığı yerde kıpkırmızı bir karanfil açtı. Dirmit bir şüpheyle gözlerini kırptı. Yavaşça yerinden kalktı, kırmızı karanfili duvardan alıp göğsüne taktı.” (s.206)

Yüz: 1981 Ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış

Sevgili Arsız Ölüm'de anlatılan toplumsal gerçeklik elbette Dirmit'le sınırlı kalmaz. Ailenin diğer bireyleri ve çevresindeki kişiler bağlamında da 1960 sonrası kentleşme süreciyle beraber yaşanan birçok siyasi, sosyal, ekonomik soruna gönderme yapılır. Nitekim Latife Tekin, kente göç edenlerin gecekondulu mahallelerinde, kentin değerlerinden soyut bir şekilde kendi köylü alışkanlıklarını devam ettirmelerini ıskalamaz. Kendi köylüleriyle veya hemşerileriyle gettolar kuran insanlar, köyden getirdikleri değerleri de muhafaza eder. Bu bağlamda Aktaş ailesinin köydeki ortamı kente taşınır. Nitekim Alacüvekliler'in kahvesi, mahallenin tek sosyal merkezi olduğu gibi bu kahvede konuşulan şeyler yine köye dair konulardır. Yine Aktaş ailesinin erkeklerinin geçim sıkıntısı derdine düştüklerine ve çeşitli işlere girip çıktıklarına tanık oluruz. Latife Tekin, bu vesileyle 1960-80 arası Türkiye'sinin pek çok sorununa değinir. Seyit'in, Halit'in, Mahmut'un ve Huvat'ın çalıştıkları çeşitli işler ve kurdukları sosyal ilişkiler vesilesiyle din istismarının, çalışma koşullarının ağırlığının, yayılmaya başlayan Amerikan kültürünün, futbol fanatizminin, mafyalaşmanın, kaçakçılığın, artan ahlaksal yozlaşmanın ve çıkarıcılığın boyutları gözler önüne serilir. Örneğin mafya ilişkilerine bulaşan Seyit'in "beline toplu bir tabanca ver(ilir). Cebine bir avuç mermi ko(nur). Ona delikanlılığın 'raconunu' öğret(ilir)." (s.99) Yine ekonomik çıkar ilişkilerinin kültürel ve ahlaki yapıyı çökerttiği bir ortamda, iyi para kazanmaya başlayan ailenin küçük oğlu Mahmut, babası başta olmak üzere herkese emir vermeye başlar ve "çok geçmeden herkesin başına çık(ar)." (s.169) Halit ise kendini mühendis olarak tanıtarak çıkar sağlamaya çalışır. (s.176)

Sonuçta *Sevgili Arsız Ölüm*, her şeyden önce "12 Eylül'ün şiddetini bertaraf edip parçalanmamak için benim de o şiddete bir şey yapmam gerekiyordu. O koşullarda, elimi uzatabileceğim tek şey kâğıt ve kalem(di)" (Özer, 2005: 21) diyen Latife Tekin'in darbeye karşı tepkisini dışa vurduğu bir romandır. Aynı zamanda 1980 darbesinin hemen ertesinde yazılan *Sevgili Arsız Ölüm*, toplumcu gerçekçi romanının sınırlarını genişleten, yeni anlatım olanaklarını zorlayan özgün bir yapıt olarak da değerlendirilebilir. Özellikle Latin Amerika edebiyatlarından tüm dünyaya yayılan büyümlü gerçekçilik akımından izler taşıyan *Sevgili Arsız Ölüm*, yazarın otobiyografisine göndermeler yaptığı gibi dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik panoramasını fantastik, masalsı ve renkli bir atmosferde yansıtır. Halk söyleyişinden, folklordan, destanlardan, köy yaşamının doğallığından yararlanan Latife Tekin, nihayetinde bireycilik, kentleşme, göç, bilinçlenme, devrimcilik, din istismarı, kültür emperyalizmi, futbol fanatizmi, mafya

Fethi DEMİR

ilişkileri, fuhuş, yoksulluk, kaçakçılık, işsizlik, yabancılaşma gibi toplumsal konuları edebi bir üslupla işlemeyi başarır.

SONUÇ

Sanatın ve daha dar anlamıyla romanın toplumsal gerçekliği ele alması ve işlemesi her zaman sorunlu olmuştur. Yazarın işlediği toplumsal gerçeklikle ilişkisini doğru kurması, üzerinde herhangi bir siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel baskı hissetmeden gerçekliği anlatması gibi sorunlar 12 Eylül sonrası söz konusu olduğunda daha da girift hale gelir. Çünkü yaşamın, siyasetin, insan ilişkilerinin, ekonominin, teknolojinin, basın vb. birçok kurumun ve olgunun köklü değişmelere maruz kaldığı liberal-kapitalist, bireyci bir dönemin başlangıcı olan 12 Eylül darbesi, toplumcu gerçekçi romanın alanını daralttığı gibi bu tür romana olan güveni de sarsar. Özellikle 12 Eylül sonrası gelişen liberal-kapitalist pazar anlayışıyla roman sanatı da popülerleşir ve edebi değerden çok ticari başarısıyla değerlendirilmeye başlanır. Birçok romancı da yaşanan somut zamanın güncel sorunlarıyla yüz yüze gelmeyi ve bu sorunları anlamlandırmayı, aralarında diyalektik ilişki bulunan bireysel ve toplumsal koşullar hakkında bir bilinç oluşturmayı değil, artık dönüştürülmesi olanaksız değerleri, yazınsal bir 'haz nesnesi' haline getirmeye girişirler.

İşte tam da bu noktada, 12 Eylül sonrası gelişen roman anlayışına karşı çıkan, bir paradigma kaymasına düşmeyen ve gerçekliği yazınsal bir haz nesnesine dönüştürmeyen kimi romancılar, gerçekçi roman anlayışını değişik biçimlerde sürdürmeye çalışır. Bu bağlamda değerlendirdiğimiz Mehmet Eroğlu, *Yüz:1981* romanıyla, postmodern ve biçimci anlayışlarının yükselişe geçtiği 1980 sonrası Türk romanında, toplumcu gerçekçi roman anlayışını ısrarla sürdürür. Nitekim klasik sayılabilecek bir toplumcu gerçekçi anlayışla kaleme aldığı *Yüz:1981* ile 12 Eylül darbesini yozlaşmanın, sıradanlaşmanın, insani değerlerden uzaklaşmanın bir miladı olarak görür ve bu durumu sert bir üslupla eleştirir. Mehmet Eroğlu'na göre daha yeni ve farklı bir gerçeklik anlayışına yönelen Latife Tekin ise toplumsal gerçekliği, fantastik, masalsı ve renkli bir atmosferden yansıtır. Gelenekle, halk inanışlarıyla, mistik unsurlarla 1960-80 arası Türkiye gerçekliğini sentezleyen Latife Tekin, böylece 'büyülü gerçeklik' olarak kabul edilen roman anlayışının avangart bir örneğini verdiği gibi gerçekçi romana yeni ufuklar, yeni anlatım yolları açar.

KAYNAKÇA

Aşçı, B. (07.10.2000). 12 Eylül Sonrasının Resmidir. *Sabah Gazetesi*.

Yüz: 1981 Ve Sevgili Arsız Ölüm Romanları Bağlamında 12 Eylül Sonrası Gerçekçi Romana Bir Bakış

- Atken, S. (1999). Yazın ve Toplum İlişkisi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım: Yazın Toplumbilim, *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*. Gaziantep.
- Belge, M. (1998). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, F. (2009). Mehmet Eroğlu'nun Romanlarında 1980 Sonrası Dönemin İzleri. *Evensel Kültür Dergisi*, Aralık 2009, s.49-55.
- Ecevit, Y. (2004). *Türk Edebiyatında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (2006). Yok Olmanın Estetiği ya da Türk Romanında Bir Romantik. *Varlık Dergisi*, Mart 2006, s. 42-46.
- Emre, İ. (2004). *Postmodernizm ve Edebiyat*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hızlan, D. (07.10.2000). Eroğlu'dan Siyasal Bir Roman. *Hürriyet Gazetesi*.
- Kahraman, H.B. (2009). *Post-entelektüel Dönem ve Edebiyat*. İstanbul: Agorakitaplığı.
- Moran, B. (2004). *Türk Romanına Eleştirel Bakış-III*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özer, P. (2005). *Latife Tekin Kitabı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Tezcan, A. (1999). *1980 Sonrası Toplumsal Değişimin Orhan Pamuk'un Romanlarına Yansıması*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Ulusoy, İ. (25.10.2000). Sıradan Suçlu. *Evensel Gazetesi*.